

LENGYEL KATONAI INTERNÁLÓTÁBOROK TOPOGRÁFIÁJA 1939–1940

TOPOGRAPHY OF POLISH MILITARY INTERNMENT CAMPS IN HUNGARY 1939–40

SUBA JÁNOS PhD, ténképtárvezető

Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, Budapest

Abstract

The Hungarian government opened the country's borders for Polish refugees on 17th September 1939, right after the German-Polish war. The arrival of a great number of soldiers and civilians followed – during the autumn of 1939 some 70–90 thousand soldiers and civilians entered Hungarian land according to records in literature – and the organisation of supply for them was an immense task for the Hungarian military and civilian authorities. It was the Hungarian Ministry of Defence that had to take care of the refugee soldiers. Department no. 11 that had as its function the construction projects and accommodation service for the defence force was now further challenged by having to provide boarding for the Polish refugees, since it was their task to search for suitable buildings, and create appropriate spaces for living in them, by furnishing them if necessary etc.

The paper describes the camps created by the Hungarian Royal Defence Force. During the first phase, in the autumn of 1939, all unpopulated buildings were found appropriate, but later, while getting ready for winter, the inadequate camps were closed down or fitted for living and or restructured. A network of camps had been formed by the spring of 1940 that, after some modifications in 1941, remained in existence until 1944.

1. Bevezetés

A német–lengyel háború után a lengyel katonai és polgári menekültek lepték el a déli irányba, Magyarország és Románia felé az utakat. A magyar kormány 1939. szeptember 17-én megnyitotta a határt a lengyel menekültek előtt. Így Magyarországra nagy számú katonai és polgári menekült érkezett, amelyek ellátásának megszervezése óriási feladatot jelentett a magyar katonai és polgári és hatóságoknak. Először a határ menti hadtestek vezetői jelentették a dolgot és intézkedéseket kértek. Közben megtették a szükséges lépéseket: lefegyverezték, számba vették, oszlopba sorolták, majd gyalog vagy vasúton ideiglenes gyűjtőtáborokba irányították a katonákat.

A lengyel katonai és polgári menekülteket az 1936. évi XXX. törvény szerint intézték.¹ A menekült katonákról a Honvédelmi Minisztérium intézkedett. A hadtesteknél menekültügyi előadói státuszt rendszeresítettek. A Honvédelmi Minisztériumban a 21. osztály feladatkörét kibővítették. Így most már a 21. osztály felelt a lengyel internáltakért.²

A polgáriakról a Belügyminisztérium a IX. (Szociális és segélyezési) osztálya gondoskodott. Munkájukat a Külföldiek Ellenőrző Központi Hivatal is segítette. Egyben kérték a Nemzetközi Vöröskereszt segítségét. A szakirodalom szerint 1939 őszén mintegy 70–90 ezer lengyel katona és polgári személy lépett magyar területre. Többségük 1940 tavaszáig távozott, a világháború végéig mintegy 30 ezer katonai és polgári személy maradt Magyarországon.

2. A Magyar Királyi Honvédség

A magyar honvédség 1939. szeptember 1-jén a német lengyel háború kitörésekor, már túl volt a Felvidék megszállásán, Kárpátalja bekebelezésén. Ez azt is jelentette, hogy a magyar haderő szervezetét, területi elhelyezését a megváltozott viszonyokhoz kellett alakítani.³

A meglévő hadtestek mellett 1939. január 23-tól felállításra került a VIII. Kassai hadtest. A hadtestek nagyobb hadműveletek végrehajtására alkalmas, több seregtestből, közvetlen támogató és ellátó csapatokból álló magasabb egység volt. Szintén területi alapon szervezték és római hadrendi számmal jelölték. A honvédség kötelékében volt még a Budapesti I., a Székesfehérvári II., a Szombathelyi III., a Pécsi IV., a Szegedi V., a Debreceni VI., és a Miskolci VII. hadtest.⁴ A hadkiegészítő kerületek határa változatlan maradt. A Honvédség az átszervezés, a fejlesztés és áttelepülés szakaszában volt.⁵ Ezt bonyolította az a tény is, hogy a területgyarapodások után a határőrizeti struktúra is megváltozott.⁶

A katonai létesítmények elhelyezése nem felelt meg az új szervezeti elhelyezésnek. Az új területeken kevés volt, vagy egyáltalán nem volt laktanya.⁷ A volt északi (csehszlovák) határon mind a magyar, mind az egykori csehszlovák határőr és pénzügyőr laktanyák kiürültek. A volt csehszlovák katonai, és állami épületek összeírása még nem történt meg teljesen. Ezekből a megyei, és a helyi közigazgatási apparátus, a társadalmi szervezetek is részesülni akartak, és részesültek is.

A M. Kir. Honvédség által felállításra került táborokat az áttekinthetőség kedvéért hadtestek (katonai közigazgatás szintjei) szerint tekintjük át.⁸ Az első időszakban 1939 őszén minden üresen álló épület számításba jött, utána a téli időszakra való felkészülés során az alkalmatlan táborokat megszüntették, illetve alkalmassá tették, átalakították. 1940 tavaszára már kialakult az a tábor szervezet, amely 1941. évi módosítások után fennállt 1944-ig.

A HM III. csoportfőnökség (Anyagi csoport) alá tartozott a 11. osztály, amely a Honvédség építési és elhelyezési ügyeiért felelt.⁹ A 11. osztály munkatársaira és a hadtestek gazdasági hivatalaira a lengyel menekültek elhelyezése még további terheket rótt, hiszen nekik kellett az alkalmas épületeket felkutatni, elszállásolásra alkalmassá tenni, berendezni stb. Minden hadtestnek (vezető hadbiztosnak, közigazgatási vezetőnek) jelentenie kellett a területükön a menekültek elhelyezésre alkalmas minden épületet. A katonai vezetés kezdetben igyekezett arányosan elosztani a lengyel katonai menekülteket a hadtestek területei között.

Az északi határ menti VIII. Kassai, VII. Miskolci, II. Székesfehérvári Hadtest kiemelt területnek számított, hiszen a területnövekedéssel a határ menti katonai épületek felszabaldultak és a kiürített csehszlovák laktanyák is ott voltak. A volt határőr és pénzügyőr laktanyákkal az volt a gond, ahogy a korabeli jelentés fogalmazott: hogy „ezen laktanyák férőhelyei (40–60–100 fő) kevésnek mondhatók. Mind az őrzés, mind a közétkeztetés szempontjából nem gazdaságosak. Az elhelyezettek kis létszáma nem áll arányban az őrzésükre fordítandó aránylag nagy számú őrséggel, és ehhez viszonyítva kevés étkezési pénz mellett a kívánatos ellátás részükre nem biztosítható.”¹⁰

Az arányos elosztás elve sérült, hiszen a VI. Debreceni és a II. Szegedi hadtest területén nem, illetve kevés tábor létesült. A VI. Debreceni hadtest vezetése szerint a laktanyák túlszűfoltak, jelenlegi elhelyezés mellett további férőhelyek igénybe vétele nem jöhet számításba.¹¹ Az V. Szegedi hadtest területén kevés katonai rendeltetésű épület került felhasználásra. A két hadtest területe az esetleges román–magyar katonai konfliktus esetén hadműveleti területnek számított. A katonai tervezők nem akarták még internálótáborokkal is terhelni e területet, amelyek „biztonsági aggályokat” vethetnek fel.

3. Internálótáborok

3.1. Tervezett táborok és befogadóképességük

A magyar katonai tervezők számolva egy esetleges „menekülthullámmal”, kijelölték azokat a helyeket, ahol táborokat lehet (kell) felállítani. A felállításra kerülő táborok befogadóképességéből arra következtethetünk, hogy kb. 45 000 fő katonával számoltak.¹²

A következőkben ismertetjük a tervezett katonai internálótáborok helyét (községek, városok, egyéb települések, pl.: majort stb.), a tervezet befogadóképességet tisztre és legénységre lebontva.

Az I. Budapesti hadtest területén 16 tábort terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 1440 tisztt és 3840 főnyi legénység. A táborok helyszínei: Visegrád 450 tisztt, 100 katona, Dömös 160 tisztt, 100 katona. Nógrádverőce 480 tisztt, 200 katona, Nagymaros 250 tisztt, 100 katona. Zebegény, Szentmártonkáta, Nagykáta, Tápiószéle 600 katona, Tápiógyőre 470 katona, Felsőpakonypuszta 620 katona, Kakucs (rögtönzött tábor) 700 katona, szunyogi major (Inárcs) 350 katona, Apajpuszta 200 katona. Budapest (átvonuló szállás) 400 katona, Rákoscába (ma Budapest XVII. kerület) 100 tisztt részére.

A II. Székesfehérvári hadtest területén 14 tábort terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 615 tisztt és 14 700 főnyi legénység. A táborok helyszínei: Esztergom; Honvéd tiszti üdülő 115 tisztt, Esztergom-tábor; nyári tábor 1600 katona, Győrben 3 laktanyában 500 tisztt; Komáromban a II–III. sz. erőd, a Monostori erőd, az Igmándi erőd, és a Frigyes laktanya; 5000 katona, Párkányban a barakk-laktanya 700 katona, Érsekújváron a pótraktár épületekben 2100 katona, Léván a városi laktanyában 600 katona. Mosonmagyaróváron a MOIRT telep (köznyelvben „SS” telepnek hívták), a sörgyár raktára 2000 katona, Kisbodaki nyári utásztábor 1000 katona, Püski volt határőr laktanya 200 katona, Rajka volt határőr laktanya 200 katona, Gánti nyári táborban 300 katona, Esztergom-tábori internálótáborban 500 katona, Mosonmagyaróvár internálótábor 500 katonai létszámmal.

A III. Szombathelyi hadtest területén 11 tábort terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 216 tisztt és 11 275 főnyi legénység. A táborok helyszínei: Sárvár, a volt szelyemgyár 30 tisztt, 2000 katona, Szombathely export malom: 1000 katona. Bük, Walkó kastély istállója 10 tisztt, 500 katona. Nagycenki tábor 10 tisztt, 2000 katona. Tapolcai tábor 10 tisztt, 1000 katona. Nagycenki leventeotthon. Bregenci major (Fertőszentmiklóstól D. 3 km) 1000 katona. Kapuvári gyűjtőtábor: Pettendpuszta (Kapuvártól DK. 8 km) 1000 katona, Vezekény major (Kapuvár K 4 km) 500 katona, Göbös major (Kapuvár DNY 7 km) 500 katona. Nagykanizsa Frank pótkávégyár 100 tisztt, 1750 katona. Gyöngyösapátii honvédtiszti üdülő 56 tisztt, 25 katona férőhellyel.

A IV. Pécsi hadtest területén 7 tábort terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 450 tisztt és 1300 főnyi legénység. A táborok helyszínei: Balatonföldvár 40 tisztt, Balatonlelle 160 tisztt, Lengyeltóti 250 tisztt, Hőgyész 500 katona, Mosdós 400 katona, Püspök-nádasd 200 katona, Mohács 200 katona férőhellyel.

Az V. Szegedi hadtest területén 4 tábort terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 50 tisztt és 750 főnyi legénység. A táborok helyszínei: a volt határvasdász laktanyák Tompán 20 tisztt, 250 katona, Garán 15 tisztt, 200 katona, Szeged-Alsóközpontban 15 tisztt, 150 katona, Magyarcsanakdon 150 katona befogadóképességgel.

A VI. Debreceni hadtest területén a Debreceni Honvéd utcai laktanyában egy átmeneti pihenő állomást terveztek 10 tisztt és 30 katona részére.

A VII. Miskolci hadtest területén 17 tábort terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 7525 legénység. A táborok helyszínei: Bánréve 270, Csiz, Sajószentkirály 250, Sajólénárdfalva 250, Felsőhangony 600, Egri várlaktanya 500, Kóvár 130, Somosközfalu

160, Drégelypalánk 120, Jolsva 1300, Vámosmikola 700, Letkés 200, Pelsőc 280, Salgótarján 170, Rimaszécs 1300, Sajóvelezd 295, Sajókazinc 1000 főnyi legénységgel.

A VIII. Kassai hadtest területén 11 tábor terveztek felállítani, amelynek befogadóképessége 230 tiszt és 2440 legénység. A táborok helyszínei: Bekecs, Hidasnémeti 140 tiszt, 70 katona, Mándok 50 tiszt, 100 katona, Pácin 200 katona, Tornanádaska 220 katona, Csaroda 200 katona, Ricse 40 tiszt, 100 katona, Szerencs 300 katona, Krasznokvajda 150 katona, Záhony 100 katona, Kassa 1000 katona befogadóképességgel.

A katonai tervezők összesen 81 táborral számoltak, amelyek befogadóképessége 3011 tiszt és 41 860 főnyi legénység.

3.2. Felállításra került táborok – helyszín, épületek

Természetesen más volt a tervezés és más a végrehajtás, a gyakorlat. A táborok kijelölése, bizonyos feltételeknek – európai módon, és a katonai szabványoknak – meg kellett felelnie, és üzembe helyezésük is befolyásolta a táborok számának változását. A táboroknak használt épületek száma is állandóan változott, az internáltak számával együtt. A táborok jellege is módosult, pl. megjelentek a büntetőtáborok: Budapesti Citadella, a Siklóson a vár, és a Komáromi erőd épülete.

Összefoglalva a következőket tudjuk elmondani a lengyel katonákat befogadó épületekről. Az I. Budapesti hadtest területén 18 tábor hoztak létre, Budapesten és környékén. A legkülönbébb helyiségekben: Pl.: panziók, vendéglők: Visegrád, Dömös, Nógrádverőce, Nagymaros, Kismaros, Zebegény, Nagykáta, Inárcs, Kiskunlacháza. Magánházaknál: Visegrád, Dömös, Nógrádverőce, Nagymaros, Kismaros, Zebegény, Nagykáta, Szentmártonkáta, Tápiógyőre, Kiskunlacháza.

Kastélyokban: Visegrád (vadászcastély), Tápiógyőre, Kakucs, Inárcs, Kiskunlacháza, Rákoscaba (Bp. XVII.). Polgári közösségi helyiségekben, mint pl.: gazda-, iparos-, katolikuskörök helyiségei Dömsödön. Nagykátán az iskolában, levett táborban Tápiószőlőn. A legkülönbébb mezőgazdasági épületekben: magtárakban: Tápiószőlő, Kakucs, szeszfőzdében Kakucsban, Tápiószőlőn. Istállóknál: Felsőpakonypusztán és Kakucsban. Budapesten az üresen álló épületekben: filmgyár épületei (Bp. II. kerület, Pasaréti u. 22.), a Gyömrői ú. 140. szám alatti gyár épületeiben. Később külön megszervezték a lengyel katonai internáltak egészségügyi ellátását: a Budapest II. Hidegkúti u. 74. alatt a szanatóriumot állították fel. A Budapesti Citadellában büntetőtábort hoztak létre.

A II. Székesfehérvári hadtest területén a volt határőrség laktanyái: Püski, Rajka, honvédségi laktanyák: Győr (2 db), Léva, nyári táborok: Gánt, Esztergom-tábor a Kisbodaki utász tábor. A Párkányi barakkok laktanyája, Komárom várai: Újvár, Monostori erőd, a III. sz. erőd, az Igmándi erőd, az Esztergomi tiszti üdülő épülete, a Mosonmagyaróvári uradalmi sörgyár raktára, és az ún. „SS telep” (MOIRT. telep) lett lengyel katonai internálótábor.

A III. Szombathelyi hadtest területén a Nagykanizsai barakkok laktanyája, Gyöngyösapáti honvédtiszti üdülő, Új Dörögdpusztai lőtéren épületeiben, a Büki, és a Nagycenki cukorgyárakban, a Sárvári selyemgyár épületében, a Nagykanizsai kávégyárban és az uradalmi majorokban Kapuvár környékén: Kiscenken, Bregenzpusztán (Fertőszentmiklós) és Petendpusztán (Kapuvár), hoztak létre internálótáborokat. Később Fertőszentmiklós magánházaknál is helyeztek el lengyel katonákat.

A IV. Pécsi hadtest területén a Mohácsi honvéd laktanyában, a Siklósi várban. Somogyi kastélyokban: Lengyeltóti, Hőgyész, Mosdós, Püspöknapásd. A Balaton környéki honvéd üdülőkben és magánházakban (villákban) Balatonföldváron és Balatonlellén alakultak meg a lengyeleket befogadó internálótáborok.

A V. Szegedi hadtestnél csak a nélkülözhető határ vadász laktanyákban Tompa, Gara, Alsókőzpont, Magyarcsanád hoztak létre internálótábort.

A VII. Miskolci hadtest területén 30 táborot hoztak létre. A volt csehszlovák pénzügyi laktanyák: Sajószárnya, Sajószentkirály, Sajólénártfalva, Naprány, Nagycsalomja, Ipolybalog, Kóvár, Somoskőújfalu, Kalonda, Ipolyszalka, Letkés, Ipolypásztó, Ipolybél, Ipolyhídvég, Tesmag, Szilice. Határ vadász laktanyák: Felsőhangony, Dejtár, Drégelypalánk, Vámosmikola, Bánréve, Ipolytarnóc. A volt magyar pénzügyőr laktanya Rárópusztán. A Selypi cukorgyár, a Csiz üdülő-telepen a tisztai üdülő, és az ottani magánházak (villák), az Egri várlaktanya, a Jolsvai városi laktanya a Pelsőci papírgyár és az Osgyáni kastély mind táborként szolgáltak.

VIII. Kassai hadtest területén 25 objektumban hoztak létre táborokat: a volt cseh pénzügyi laktanyák: Tornynosnémeti, Perény, Szilice, Méhész, Jánok, Bódvavendégi, Buzita, Eszkáros, Abaujnádasd, Csörgő, Asztély, Csonkapapi, Hetény, Örös. Volt magyar határ vadász laktanyák: Torna nádaska, Csaroda, Ricse, Hidasnémeti, Hollóháza, Mándok, Pácin, Krasznokvajda, Magasliget, Zemplénagárd objektumaiban. A volt magyar pénzügyőri laktanya Hidasnémetiben, valamint Szerencsi cukorgyár munkásbarakkjaiban. Ezek közül Szerencs, Abaujnádasd, Mándok, Pácin gyűjtőtáborként funkcionált 1940. április 16-ig.

1. táblázat. Lengyel katonai internálótáborok 1939–1940-ben

(Forrás: HL. HM 3481.cs. szerkesztette: Suba János)

Table 1. Polish military internment camps in Hungary 1939–40

Tábor száma	Táborparancsnokság helye	Tábor száma	Táborparancsnokság helye	Tábor száma	Táborparancsnokság helye
1	Visegrád	32	Tokod	62	Kóvár
2	Dömös	33	Királyfa (Szenc)	63	Pelsőc
3	Nógrádverőce	34	Gyöngyösapáti (Nagygens)	64	Sajószentkirály
4	Nagymaros	35	Nagykanizsa	65	Somoskőújfalu
5	Zebegény	36	Sárvár	66	Ipolyszalka
6	Szentmártonkő	37	Bük	67	Kalonda
7	Nagykát	38	Nagycenk	68	Naprág
8	Tápiószéle	39	Kiscenk	69	Sajólénártfalva
9	Tápiógyörgye	40	Bregenzi major (Fertő-szentmiklós)	70	Ipolytarnóc
10	Felsőpakony puszt (Gyál)	41	Kapuvár (Pettentpuszt)	71	Ipolypásztó
11	Kakucs	42	Balatonföldvár	72	Ipolybél
12	Kiskunlacháza	43	Balatonlelle	73	Ipolybalog
13	Dömsöd	44	Lengyeltóti	74	Ipolyhídvég
14	Budapest (Citadella)	45	Hőgyész	75	Dejtár
15	Budapest X. Gyömrői-út 140.	46	Mosdós	76	Selyp
16	Rákosc saba	47	Püspöknádasd	77	Sajószárnya
17	Inárcs	48	Mohács	78	Rárópuszt (Nógrád-szakál)
18	Tápiószűly	49	Siklós	79	Csaroda
19	Esztergom	50	Magyarcsanád	80	Hidasnémeti
20	Esztergomtábor	51	Szeged-Alsókőzpont	81	Kassa
21	Érsekújvár	52	Tompa	82	Krasznokvajda
22	Győr (új gyal. laktanya)	53	Gara	83	Mándok
23	Győr (Teleki u-i. lakt.)	54	Csiz	84	Pácin
24	Kisbodak	55	Eger	85	Ricse
25	Léva	56	Bánréve	86	Szerencs
26	Komárom	57	Drégelypalánk	87	Torna nádaska
27	Magyaróvár	58	Felsőhangony	88	Záhony
28	Párkány	59	Jolsva	89	Abaujnádasd
29	Püski	60	Letkés	90	Tornynosnémeti
30	Gánt (Csákvár)	61	Vámosmikola	91	Perény
31	Rajka				

3.4. 1939/1940 tele

A lengyel internáltak 1939. őszi elhelyezésre szolgáló férőhelyek közül, mintegy 5000 főnyi legénységnek és 500 főnyi tisztnek az elhelyezése nem felelt meg a kívánalmaknak, és azok nem voltak alkalmasak a téli elhelyezésre, ezért a 21. osztály vezetője Baló ezredes kérte, hogy számukra alkalmasabb férőhelyet utaljanak ki. Emellett fel kellett készülniük a télre, a táborokat „téliésíteni” kellett.

A 11. osztály 1939. november 22-én kérte a hadtestparancsnokságokat, hogy szerkeszsenek egy pontos kimutatást, mert a lengyel katonai internáltak elhelyezésével kapcsolatban „minduntalan ismétlődő nehézségek és további férőhelyek biztosítása szükségessé teszi”. Ez megfogja könnyíteni az „elhelyezés érdekében újabb intézkedések haladéktalan kiadását.”¹³ A beérkezett adatokból kiderült, hogy 88 táborban összesen 32 180 fő internált van. Az őrzésre kikülönített katonák száma 4470 fő.

Egymás után érkeztek be a jelentések az aktuális létszámról és a téliesítés tervezett költségekről: kályhák, berendezési tárgyak beszerzésére, épületek karbantartására.

Az I. hadtest területén 18 tábor működött (a táborok 20%-a). Az itt elhelyezettek összlétszáma 5045 fő volt (988 tiszt, 3923 katona és 134 családtag). Az összes internált 16%-a. A táborok téliesítésére 44 524 pengőt kértek, ennek 35%-át kályhák beszerzésére, 28%-át a táborok karbantartására.¹⁴

A II. hadtest területén lévő 12 táborban az összes internált 31%-a, 9999 fő (1162 tiszt, 8757 katona és 80 családtag) került elhelyezésre. A körülményekről: a nyári táborok (Esztergom-tábor, Gánt, Kisbodak) bezárását javasolták. Mosonmagyaróváron a Sörgyár épülete nem felelt meg a feltételeknek. Illetve kérték, hogy Komáromból 1400, Mosonmagyaróvárról 700, Érsekújvárról 200, Győrből 296 lengyel katonát más hadtest területére helyezték át az alakulatok elhelyezése és a kiképzés zavartalansága érdekében.¹⁵ Közben döntés született, hogy Győrben kórházat hoznak létre a lengyel internáltaknak. A Telekesi úti laktanyát jelölték ki.

A III. hadtest területén lévő 11 táborban 8210 főt (520 tisztet, 7674 katonát és 16 családtagot) helyeztek el. Ez az összes internáltak 26%-át jelentette. Az itt lévő táborok téliesítésére 1 440 000 pengőt terveztek. Ennek 80%-a a karbahelyezési költség, míg 35 000 pengőt szántak kályhák beszerzésére.¹⁶ Két tábort elhagytak: a Szombathelyi export malom épületét és a Veszékényi majort. A Büki tábor személyzete november 17-én bevonult Sárvára, ugyanis büntetőtábor lett belőle. Nagykanizsán a Frank (pótkávé)gyár épületét átadták a polgári internáltaknak (508 férfi és 183 nő, összesen: 691 fő).

A IV. hadtest 8 táborában 1416 fő (442 tiszt, 943 katona és 31 családtag) került elhelyezésre. Ez az internáltak 4%-át jelentette. A táborok téliesítésénél a Balatonföldváron lévő honvéd üdülőket és a magánházakat (villákat) nem javasolták fűteni, csak átépítés után. Ugyanez vonatkozott a Balatonlellei tábora is, fűtés esetén sem javasolták, mert az épületek egyablakosak voltak.¹⁷ Ennek ellenére maradtak, vaskályhákat állítottak be. (A hadtest területén 80 db szereztek be 4770 pengő értékben.)¹⁸

Az V. Szegedi hadtest területén lévő 4 határvadász laktanyában 146 fő (16 tiszt, 129 katona és 1 családtag) került elhelyezésre. Ezek a laktanyák megfeleltek a kívánalmaknak és az előírásoknak. Mindösszesen a Magyarországi laktanyában karbahelyezésére kértek 657 pengőt.¹⁹

A VII. Miskolci hadtest területén lévő 25 táborban (e területen volt a legtöbb tábor), 5546 főt (1320 tisztet, 4081 katonát és 145 fő családtagot) helyeztek el. Az összes internált 17%-át. A Miskolci helyőrségi kórházat is feltüntettük a táblázatban (nem számoltuk a táborokhoz). A jelentés adáskor 4 tiszt kórházban volt. Az itt lévő táboroknál is mind

kályhákat kellett beállítani. Ez által a főrőhelyek száma csökkent, pl.: Egerben, valamint a Hangonyi, Kalondai táborokban. A vaskályhákra 12 015 pengőt költöttek. A karbahelyezésre 29 739 pengőt terveztek.²⁰ Egyben jelentették, hogy a hadtest területén az összes téli elhelyezésre alkalmas épületben lengyel internáltak vannak elhelyezve. További elhelyezésre csak a Parádsasvári kastély jöhet számításba, 200–300 tiszt számára. Igaz a kastély 35 éve lakatlan és csak a főfalak vannak meg, amúgy pusztulóban van. Rá kellene költeni 27 000 pengőt.²¹ A Csiz üdülőhelyen a jelenlegi létszámból március 1-jéig, csak a Milan villában elhelyezett 17 fő, és a tisztai üdülőben 40 fő maradhatott.²² Felszámolták a Rimaszécsi tábor (Gernyőpuszta, Leánymező és a Dobszei légióstelepek épületeit). Kijelölték még Sajókazincot (Herbolya bányatelep épületeit), ahol 1000 fő és 50 tiszt helyezhető el.

A VIII. Kassai hadtest területén lévő 11 táborban 1818 fő (224 tiszt, 1594 katona) került elhelyezésre. Itt is ugyanaz volt a helyzet. A Szerencsi volt hadifogoly barakktábor, amelyet a cukorgyártól béreltek csak szükségyszerűen volt alkalmas téli elhelyezésre. Varjulaposon (Ma Nyírtelek része) is felállítottak egy hadifogolytábor, amelyet átadtak a lengyel internáltaknak.²³ A hadtest közigazgatási vezető jelentette, hogy sok csehszlovák határőr és pénzügyőr laktanya áll üresen.²⁴

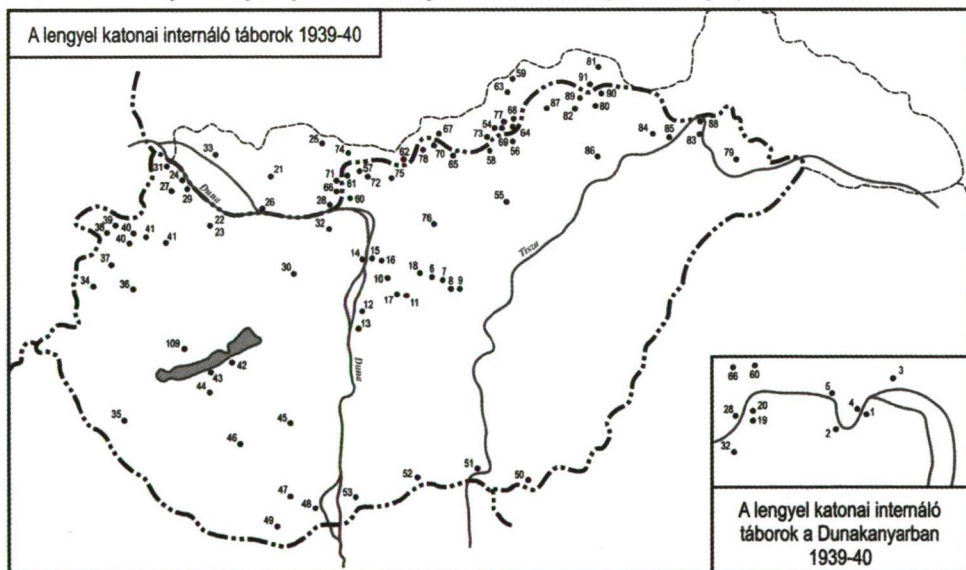
A VI. Debreceni hadtest vezető hadbiztosa jelentette, hogy hadifogolytábor nincs a hadtest területén.²⁵ Elhelyezésre alkalmas épület csak egy van, a Debreceni mezőgazdasági gépgyár, amely évek óta terményraktár céljaira van bérbe adva, jelenleg is termény van benne tárolva.²⁶

A jelentésekből megállapítható, hogy a legtöbb tábor a VII. Miskolci 24 db, az I. Budapesti 18 db, és a II. Székesfehérvári 12 db, és a III. Szombathelyi hadtest területén helyezkedett el. A 32 180 fő internált létszámot tekintve %-ban a II. Székesfehérvári 31%, a II. Szombathelyi 26%, a VII. Miskolci 17%, és az I. Budapesti hadtest 12%-kal részesedett.

1. térkép. Lengyel katonai internálótáborok 1939–40-ben

(Forrás: HL. HM 3481.cs. szerkesztette: Suba János)

Map 1. Map of polish military internment camps in hungary 1939–40

A 11. osztály munkatársai mindent megtettek, hogy a táborokat téliesítsék, amelyeket nem tudtak, azokat kiürítették, összevonták. Elrendelték, hogy a következő férőhelyeket biztosítsák télire: Esztergomi határőrlaktanyában 200 fő, a Kőszegi volt honvédlaktanyában 400 fő, a Veszprémi Komakut téri laktanyában 400 fő, a Szentgotthárdi határőrlaktanyában 200 fő, Sümegen (Ramsetter épületekben) 600 fő. A Debreceni mezőgazdasági gépgyárban 3000 főt terveztek elhelyezni. (Ez az első est, hogy a VI. Debreceni hadtest területét bevonták a lengyel internáltak elhelyezésébe.) A Parádsasvári kastélyban 500 fő tiszteket terveztek elhelyezni.²⁷

3.5. 1940 tavasza

1940 tavaszán a 11. osztály a utasította hadtesteket, hogy a területükön található internálótáborok létszámadatait jelentsék.²⁸ Ezt később újra megismételték.²⁹

Az I. hadtestnél 17 táborban (ez az akkori táborok 20% volt) 1940. március 30-án 3764 főt: 861 tiszteket, 2730 katonát és 134 családtagot őriztek. Ez a létszám 1281 fővel volt kevesebb 1939 őszinél. Egy tábor a Szentmártonkátai megszűnt. A lehetséges férőhelybővítése az I. hadtestnél 14 táborban 185 fő tiszteket és 1775 katonának találtak helyet.

II. Székesfehérvári hadtestnél lévő táborok száma (12 db) nem változott. A fogvatartottak létszáma 3476 fővel csökkent, létszámuk 6523 fő volt (802 tiszteket, 5598 katona 123 családtag), az internáltak 27%-a. Az Esztergomi honvédtiszti üdülőben 4 fő tiszteket szorítottak helyet. Az Esztergom-tábori nyári tábor később megszüntették, Párkányba helyezték át. Ehhez Komáromból még 190 főt irányítottak ide. Győrben megszüntették az „Új gyalogsági” laktanyában elhelyezett tábor, az itt elhelyezetteket a Teleki utcai laktanyába helyezték el,³⁰ illetve később a tábor Lévára helyezték át.³¹

A Komáromi Újvárból 20 tiszteket férőhelyet tudtak kiszorítani. A Monostori erődből már 190 főt (250 főből) Esztergomba helyeztek át, és 410 férőhellyel büntető táborra minősítették át. A komáromi erődöket katonai célokra tervezték felhasználni, ezért a III. sz. erődben lévő tábor áthelyezték Párkányba, az Igmándi erődben lévő pedig Lévára április 20-tól.³²

A kisbodaki utásztábor nyáron a honvédségi kihelyezések miatt sürgősen ki kellett üríteni, ezért 50 fő a Püski határvadász laktanyába került, 600 fő pedig a Mosonmagyaróvári „SS” (MOIRT) telepre.³³

A Párkányi barakk laktanyába 10 tiszteket és 50 legénységi férőhelyet szorítottak ki. A Gánti tábor ide költöztették át május 1-jén, ugyanis ez nyári tábor volt és kellett a honvéd alakulatoknak.³⁴ Így 45 tiszteket és 1140 fő legénységi férőhellyel bővült a II. hadtest területén lévő táborok befogadóképessége.

A III. Szombathelyi hadtest 11 táborának létszáma 6979 fő (401 tiszteket, 6550 katona és 28 családtag) volt. Az internáltak 30%-a, ez 1939 novemberéhez viszonyítva 1231 főnyi csökkenést jelentett. A Murakeresztúri határőrlaktanyában lévő tábor kiürítették. Fertőszentmiklós faluban a magánházaknál 22 tiszteket helyeztek el. A hadtest területén lévő táboroknál bővítésre egyedül a Sárvár melletti Szentkúti major jöhetett tekintetbe, 550 főnyi férőhellyel. Ennek kiépítésére, hogy elhelyezésre alkalmassá váljon, 15 000 pengőt terveztek.³⁵

IV. Hadtest területén lévő 8 táborban is csökkent a létszám 253 fővel. 1940 áprilisában 1163 főt (253 tiszteket, 870 katonát és 40 családtagot) jelentettek. Ez az összes internált 5%-át jelentette. További bővítésére a hadtest területén 3 kastély jött számításba: Szabáson lévő kastély, mintegy 200 fő befogadására volt alkalmas. Ötvöskőnyiban lévő kastély szintén 200 főre, és Drávafokon lévő kastély 250 fő befogadására lett volna alkalmas.

Drávafokon a szemrevételezés megtörtént, elhelyezésre alkalmas volt, azonban a Dráva közelsége (jugoszláv határ) miatt nem volt kívánatos. A hadtest vezetése nem vállalt garanciát a lehetséges szökések miatt.

Később a Mohácsi tábor megszűnt, állománya Hőgyészre került.³⁶ Balatonföldvári tábor állománya Szegedre került. Balatonlellén a tábor megszűnt 1940. május 14-én, állománya Szegedre került át.³⁷

Az V. hadtest területén a 4 tábor közül kettőben a Tompai és Garai laktanyák a jelentés idején (márc.18-án) üres volt. Újabb csoport március 26-án érkezett. Tompára 1 tisztest, 106 legénységet, Garára 1 tisztest, 101 főnyi legénységet irányítottak. Ekkor Alsóközpontban 2 tisztest, és 27 fő, Magyarcsanádon 1 tisztest és 48 fő került elhelyezésre. Így lett 282 fő (5 tisztest, 277 katona).

A VII. Miskolci hadtest területén lévő 28 táborban 3605 főt (795 tisztest, 2792 katona) került elhelyezésre. Az összlétszám 15%-a. Ez 1941 fővel volt kevesebb, mint 1939-ben. A hadtest vezetése a táborokat április 10–20 között a lecsökkent létszámra való tekintettel összevonta, úgy hogy még 1030 főt (150 tisztest és 880 katonát) tudtak még elhelyezni. Az Osgyán községben lévő volt Luzsénszky kastélyban az ott elhelyezett határvasdászörson kívül vagy 29 család vagy kb. 50 egyedülálló nőt, vagy nőt gyermekkel tudtak elhelyezni. Pelsőcön a Blum féle elmeorvosintézetet is számításba vették, ahova a Csízi gyógyfürdő bérelt helyei és a tiszti üdülő kiürítése után 3 család, 120 tisztest és 25 főnyi legénységet tudtak elhelyezni.³⁸ A Felsőhangonyban lévő tábor is kiürítették.³⁹

A VIII. Kassai hadtest területén 1940. április 17-én 6 tábor volt. 1367 fővel (193 tisztest, 1156 katona és 18 családtag volt.) 1939 őszén 11 tábor volt a hadtest területén. A létszám-bővítés sikerrel járt, mert még 2416 főt (73 tisztest és 2343 katonát) tudtak elhelyezni. A Hidasnémetiben és Ricsén lévő lengyel családtagok (18 fő) a községben bérelt lakásokban kerültek elhelyezésre, mint a tiszti hozzátartozók. A Csarodai tábor május 11-én, a Ricsei május 14-én megszűnt.⁴⁰ A Hidasnémeti tábor Lengyeltóti-ba, a Tornynosnémetit Petendre helyezték át.⁴¹

Az 1940. áprilisi adatokból megállapíthatjuk, hogy az összesen 23 683 fő volt 86 táborba elhelyezve. Ugyanazok a tendenciák voltak, mint 1939 őszén. A táborok zöme 28 db a VII. Miskolci, 17 db az I. Budapesti, 12 db a II. Székesfehérvári, és 12 db a III. Szombathelyi hadtest területén helyezkedett el. A 23 683 fő internált létszámot tekintve %-ban a III Szombathelyi 30%, a II. Székesfehérvári 27%, az I. Budapesti hadtest 16%-kal és a VII. Miskolci 15%-kal részesedett.

1941-ben a háború kiteljesedésével az ország katonapolitikai-katonaföldrajzi helyzete is módosult, megváltozott. Ez maga után vonta azt, hogy a lengyel katonai internálótáborok elhelyezését, befogadóképességét újra kellett gondolnia a katonai tervezőknek. A táborok zömét Dunántúlon helyezték el.

Jegyzetek

1. 1936. évi XXX. tc. A hadrakelt seregek sebesültjei és betegek helyzetének javítása és a hadifoglyokkal való bánásmód tárgyában Genfben 1929. évi július hó 27. napján kelt egyezmények becikkelyezéséről. IN: Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár, Budapest, 1937. pp. 350–381.
2. HM 21. osztály feladata: 1939 és 1945 között a hadifoglyokkal, az idegen hadseregek szökevényeivel és a lengyel hadsereg internált tagjaival kapcsolatos ügyek. A gyűjtőtáborok nyilvántartása, berendezésükre, felszerelésükre, őrzésükre vonatkozó ügyek. A katonai internáltak és hozzátartozók központi nyilvántartása. Együttműködés a Vöröskereszt nyilvántartási osztályá-

val. Érintkezés a lengyel internáltak képviselőivel és polgári hatóságokkal. Az internáltak hazatérésének előkészítése és az elhalálozásaikkal kapcsolatos ügyek. A genfi hadifogoly-egyezménnyel kapcsolatos intézkedések megtétele. Az osztály ügyköréből fakadó szabályzatok utasítások szerkesztése. (Suba J.)

3. 1922. január 1-jétől az önállóvá vált magyar állam fegyveres erőit Magyar Királyi Honvédség néven hozták létre a Nemzeti Hadsereg jogutódaként. A vegyesdandár volt a honvédség alapvető seregtípusa 1938-ig. Az ország területe a vegyesdandárok elhelyezkedése szerint 7 katonai közigazgatási egységre tagolódott. A vegyesdandár parancsnokságok békében a felsőfokú területi katonai parancsnokság feladatát is ellátták: 1. Bp., 2. Székesfehérvár, 3. Szombathely, 4. Pécs, 5. Szeged, 6. Debrecen, 7. Miskolc. A vegyesdandárok átszervezésével 1938. nov. 22-vel hadtesteket állítottak fel. (Suba J.)
4. Hadtörténelmi Térképtár, Jelzete: B XV c 368. Magyarország katonai körzetei. [M. 1 : 750 000] Budapest. 1940. M. Kir. Honv. Térképészeti Intézet. 109,5×81 cm. Szín. Hr. cs.
5. 1939. októberében életbelépő hadrend elsősorban a hadrendi elemek (csapatok) szervezeti és fegyverzeti gazdagodását bizonyítja.
6. A határőrizet, az államhatár és államhatár őrzését a Pénzügyminisztériumhoz beosztott Vámőrség látta el, amely 1921. márc. 1-én alakult meg. A vámőrkerületek beosztása azonos volt a vegyesdandárok beosztásával. A vámőrkerületek 1933-tól átalakultak határőrkerületekké. A határőrségnél 156 őrs végzett határszolgálatot, minden határőrkerületben (hőr. ker.) egy-egy határőr ezred szolgált, mint a vegyesdandárok 3. gyalog ezrede. Összlétszáma 10767 főt tett ki. 1938. okt. 1-jétől a határőrség a HM alárendeltségébe került, ahol határvadász- (hv.) alakulatokká szerveződtek és a határőrizet mellett a határvédelmet is, ellátták. A kettős szervezésű határőrség egyik része alkalmas volt a zöldhatár őrzetére, másik része rendes gyalogos alakulat volt, tűzérséggel, aknavetővel. 1938-tól határvadász dandárokat szerveztek. A határvadász dandárokba 3–5 határvadász zászlóalj és 3–4 portyázó század tartozott. 1940 nyaráig 34 állt fel.
7. A magyar honvédségben a kiképzési év októbertől októberig tartott. Ekkor álltak fel az új szervezeti elemek, az új helyőrségekbe vonulás stb. (Suba J.)
8. Dolgozatunkban csak azokat a táborokat említjük meg, amelyek internálótáborokként funkcionáltak. A gyűjtőtáborokat – a dolgozat terjedelmi korlátai miatt – nem említjük.
9. 11. osztály HM III. csoportfőnökség (Anyagi csoport) alá tartozott. Ügyköre a Honvédségi építési és elhelyezési ügyei. Feladata: Anyaggazdálkodási ügyekben (az építési, műszaki és építésközigazgatási ügyek vonatkozásában): kincstári épületek építése, átalakítása, karbahelyezése, fenntartása, ingatlanok nyilvántartása, törzskönyvek vezetése, versenytárgyalások feletti döntés, műszaki tanulmányutak elrendelése, építési szolgálati utasítások szerkesztése. Gazdászati-közigazgatási ügyekben: a honvédség összes elhelyezési ügyének intézése, kincstári tulajdont képező ingatlanok vétele, felhagyása, elidegenítése, az építési szolgálattal kapcsolatos peres ügyek. Markotányosokkal, elárúsítókkal, borbélyokkal kötendő szerződések elvi ügyei. Az építési és elhelyezési szolgálatból adódó kártérítési ügyek. A beszállásolási törvény alapján használatba vett épületek térítési ügyei. Az építési szolgálat ellátására alkalmazott műszaki tisztek, építészeti műszaki, számvevőszéki és szertári tisztviselők, valamint műszaki altisztek szolgálati beosztásának kezdeményezése, illetve a fenti személyek műszaki és építészeti-közigazgatási kiképzése. (Suba J.)
10. 22.801/el.n.H.-1939. Lengyel katonák elhelyezési viszonyának jelentése 1939. dec. 11. Hadtörténeti leltár: továbbiakban – HL.) Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban – HM.) 3481. csomó.
11. 64.065/el.n.11.-1939. HL. HM 3481. cs.
12. A felállításra kerülő táborok befogadóképességét a Csapi állomás irányító tisztjének jelentéséből vettük. 4877/el.n1 vkf-1939. A Csapi irányító tiszt jelentése 1939 szept.-okt. hónapról HL HM 3205. cs.
13. 62303/el.n-1939. Lengyel katonai internáltak elhelyezése ügyében adatszolgáltatás HL. HM 3481. cs.
14. 35.870/el.n.VI.-1939. A lengyel katonai internáltak elhelyezése. (1939. nov. 29.) HL. HM 3841. cs.

15. 84794/el. H.-1939. Lengyel katonai internáltak elhelyezése tban. 1939. nov. 24. HL HM 3841. cs.
16. 59.81/el.ello.-1939. A lengyel katonai internáltak elhelyezése. 1939. nov.25. HL HM 3841. cs.
17. 3114/el. VI.-1939. A lengyel katonai internáltak elhelyezése. 1939. nov.24. HL HM 3841. cs.
18. 63.424/el.11.-1939. A Balatonföldvári tábor részére kályha beszerzése. 1939. nov.25. HL HM 3841. cs.
19. 1332/el.-1939. A lengyel katonai internáltak elhelyezése. 1939. nov.24. HL HM 3841. cs.
20. 6230/el. H.-1939. A lengyel katonai internáltak elhelyezése. 1939. nov.28. HL HM 3841. cs.
21. 5947/el. H.-1939- Lengyel internálótábor a Parádsasvári kastélyba. 1939. nov.1. HL HM 3841. cs.
22. 6230/el. H.-1939. A lengyel katonai internáltak elhelyezése 1939. nov.28. HL HM 3841. cs.
23. 627888/el.11.-1939. Kimutatás a lengyel katonák elhelyezésére szolgáló épületekről 1939. nov.25. HL HM 3841. cs.
24. 22.385/el. H.-1939. A lengyel katonák elhelyezési viszonyának jelentése 1939. nov. 25. HL HM 3841. cs.
25. 63.426/el.11.-1939- HL HM 3841. cs.
26. 61.186/el.11.-1939 HL HM 3841. cs.
27. 59.247/el.11.-1939. A lengyel internáltak elhelyezése 1939. nov. 6. HL HM 3841. cs.
28. 13.708/el.11.-1940 sz. rendelet HL HM 3841. cs
29. 16.111/el.11.-140. sz. rendelet HL HM 3841. cs
30. 23.617/el.21.-1940. sz. rendelet, HL HM 3841. cs
31. 29099/el.21.-1940.
32. 433719/el.21.-1940.
33. 18341/el.21.-1940.
34. 436342/el.21.-1940.
35. 64.042/el.11.-1939. hughes távirat HL HM 3841. cs.
36. 22539/el.21.-1940.
37. 253531/el.21.-1940.
38. 13.501/el.21.-1940.
39. 27.1913/el.21.-1940.
40. 25324/el.21.-1940.
41. 464.109/11-1940.

Felhasznált irodalom

1936. évi XXX. tc . A hadrakelt seregek sebesültjei és betegek helyzetének javítása és a hadifoglyokkal való bánásmód tárgyában Genfben 1929. évi július hó 27. napján kelt egyezmények be-
cikkelyezéséről. In: Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár, Budapest, 1937. pp. 350–381.